

СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ю.О. Блудова,
науковий керівник М.В. Роганова
Україна, м. Харків

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Прагнення до прекрасного в природі, в людських стосунках, у побуті, розуміння краси творчої праці – природна властивість людини. Прекрасне не тільки приносить насолоду, радує, захоплює. Воно облагороджує і підносить людину, надихає її на високі почуття і думки, на великі справи і подвиги. Чудовий світ звуків і кольорів, чарівність поезії, краса природи, краса вчинків та людських справ відкриваються тому, хто має допитливий розум і загострені почуття, хто багато читає, спостерігає, думає, переживає. Національною концепцією виховання дітей в Україні визначено, що становлення української державності передбачає орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури.

Мета статті: проаналізувати проблему становлення художньо-естетичного виховання у філософській та педагогічній літературі

Виховання виявляє природні здібності людини, створює умови для їх реалізації і, спираючись на них, формує систему здібностей до творчої діяльності, намагається розвинути її до рівня, що забезпечує необхідне суспільству художнє ставлення до світу. Дослідники теорії і методики естетичного виховання школярів Д. Джола та А. Щербю вважають, що сутність естетичного виховання – це цілеспрямоване формування і розвиток ставлення людини до світу з потребою в удосконаленні, залучення її до споживання і створення цінностей художньої культури суспільства [6].

Та перш за все необхідно розглянути проблему становлення художньо-естетичного виховання у філософській та педагогічній літературі. Традиції естетичного виховання в античній Греції були засновані на епосі і музично-спортивній культурі, яку відобразив ідеал калогатії (гармонійний розвиток духу й тіла) – виховання атлетикою і музикою. Думки про художньо-естетичне виховання, що поєднує естетичне, моральне та інтелектуальне ми знаходимо у Платона та Аристотеля. Художньо-естетичне виховання, на їхню думку, впливає на особистість і визначає її моральну свідомість [9].

Середньовічне художньо-естетичне виховання ґрунтувалось на вірі і розвивалось навколо центральної релігійної теми-символа. Воно відіграло також значну роль в середовищі феодалів, що відобразилося в лицарському мистецтві трубадурів, труверів, мінезингерів [21].

Епоха Відродження висунула в якості провідного принципу принцип гуманізму. Він спирався на принцип античної естетики, що людина є мірою прекрасного. Необхідність універсальної освіти вплинула на теорію і практику художньо-естетичного виховання, що висунула ідеал всебічно розвиненої людини, яка володіє науками, ремеслами, мовами, мистецтвами.

Український педагогічний словник подає видатних педагогів Я. Коменського та І. Песталоцці, які зробили особливий внесок в історію художньо-естетичного виховання. В їхніх працях естетичне – важливий фактор виховуючого навчання і природовідповідності, так як процес пізнання, на їх думку, починається з чуттєвого сприйняття, спостереження, наочності, досвіду, а провідною гармонічною установкою є принцип гармонійного розвитку людини. Художньо-естетичне виховання було наскрізною темою в «Трудовій» педагогіці Песталоцці і поділялось ним на два рівні: нижчий – формальний (елементарні навички чуття, форми відчуття предметів, звуків) та вищий – духовний (розуміння мистецтва). Перевагу автор надавав співу та малю-

ванню. На його думку роль педагога на початковому етапі художньо-естетичного виховання важлива, бо дає поштовх до формування першочергових навичок. Виховання ж вищих художньо-естетичних здібностей повністю залежать від самої дитини [14].

В епоху Просвітництва з'явилися нові проблеми художньо-естетичного виховання і смаку, підкреслювалось індивідуально-суб'єктивне начало в емоційному сприйнятті прекрасного.

Д. Юм в проблемі художньо-естетичного виховання виділяв формування витонченого смаку і займався проблемою пошуку норм смаків на противагу існуючому виразу «про смаки не сперечаються», яка, на його думку, може бути вирішена освіченими художніми критиками [23].

Ж. Руссо висловлював іншу точку зору. Мистецтво, на його думку, може впливати на зміну смаку, але воно не здатне впливати на характери людей [14].

Таким чином, у просвітників художньо-естетичне виховання виділилось у самостійну проблему. Під художньо-естетичним вихованням розумілося не просто заняття мистецтвом і вміння сприймати його, а залучення людини до культури.

Класичні представники утопічної думки XIX ст. – Ш. Фур'є, Сен-Симон, Р. Оуен – вважали, що художньо-естетичне виховання має виконувати особливу функцію в педагогічній системі при зміні соціального устрою «цивілізації» устроєм гармонії. Розвиток емоцій за допомогою мистецтва принесе у вільну працю творчий, духовний зміст [21].

Метою художньо-естетичного виховання І. Кант вважає створення культури духовних проявів і особливого значення надає мистецтву. В «Критике способности суждения» він говорить: «изящные искусства и науки не делают нравственно лучше, а делают их культурнее, тем самым сдерживают проявление тиранических чувственных склонностей, подчиняя разуму; в борьбе со злом, которое ставит на нашем пути природа и отчасти неуживчивый эгоизм людей, побуждает чувствовать пригодность к высшей цели, которая от нас сокрыта» [8].

Ф. Шилер вважає, що гармонію людських сил можна досягнути через мистецтво та естетичне виховання. Мистецтво як вища форма розуміння світу, теоретичної і практичної діяльності лежить в основі системи трансцендентального ідеалізму Ф. Шелінга.

Теоретичний аналіз наукових праць показав, що в німецькій класичній філософії мистецтво є головним засобом виховання і абсолютною моделлю універсальної і цілісної культури. Це впливає на розвиток теорії і практики в Німеччині, для яких характерно зближення морального та естетичного.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що провідною в XIX столітті стала діяльність педагогів І. Гербарта, Ф. Фребеля, К. Бенекє і А. Дістервега. Історичне значення художньо-естетичному вихованні кожного з них індивідуальне. Так Ф. Фребель надавав великого значення, по-перше: грі, що розвиває уяву і має естетичний стимул; по-друге: художній творчості у всіх видах мистецтва, що розвиває моральність. При цьому в його художньо-естетичному вихованні багато релігійного і повчального [21].

Витоки слов'янського художньо-естетичного виховання мають глибоке коріння, яке сягає початку нашої ери. Археологічні розкопки та історичні дослідження свідчать про те, що вже тоді існувало достатньо розвинуте мистецтво. Язичницькі обряди, схожі на театралізоване дійство, ввібрали різні види мистецтва: різьбу, карбування, танці, замовляння, заклинання, гру на музичних інструментах. В українській педагогіці виникло поняття народної педагогіки, яка представляє тисячолітній досвід виховання і добути емпіричним шляхом знання про людину. На думку К. Ушинського саме в народному вихованні сконцентрована найбільша виховна сила [20].

Г. Сковорода сприймав і пояснював навколишній світ засобами науки та мистецтва. Особливо високо вчений цінував народну творчість, вважаючи, що саме у

фольклорі слід шукати джерело натхнення і зразки для творчості. У спадщині Г. Сковорода проблема прекрасного підпорядковується меті виховання справжньої людини, яка знаходить своє щастя і покликання у творчій праці. Великого значення Г. Сковорода надавав музичному мистецтву, як особливому засобу розвитку людської особистості [16].

Про красу, її благотворний вплив на людство, мистецтво як могутній чинник вдосконалення людського суспільства говорив великий народний поет, художник, мислитель XIX ст. Т. Шевченко. Особливо натхненно митець писав про народні пісні та думи: «І всі вони так велично-прості і прекрасні, що коли б воскрес сліпець хіоський та почув хоча б одну з них (пісень) від такого ж, як і він сам, кобзаря чи лірника, то розбив би вщент свій козуб, названий лірою, і пішов би в міхоноші до найбіднішого нашого лірника» [12].

Художніми творами та науковими працями про мистецтво збагатив культуру українського народу І. Франко. Вплив мистецтва на людину вчений розглядав шляхом вивчення літератури, музики, образотворчого мистецтва. Перевагою музики письменник вважав глибокі зворушення, перевагою поезії – активний стан душі, воля. Образотворче мистецтво за допомогою ліній та фарб передає частину дійсного світу або певну думку. Людина повинна внести своєю уявою, фантазією рух, життя у твори мистецтва і «власне в тім, – вказував І. Франко, – лежить головне і всім доступне естетичне вдоволення, яке дають нам добрі малюнки» [22].

Високо цінувала вплив мистецтва на душу людини Леся Українка. Звертаючись до митців, поетеса писала: «Шукай, відбирай, перевтілюй у власній творчості насамперед те, що являє прекрасне, що пов'язане з красою народного сприймання, народної фантазії і народного світогляду, а не те потворне, негарне, що повинне лише відтінювати велич прекрасного, закладеного в народі» [11].

Аналізуючи теорію і практику художньо-естетичного виховання, видатний педагог К. Ушинський зазначав, що велике значення для розвитку особистості має музика, образотворче мистецтво, а також природа. Виняткову увагу педагог приділяв вивченню історії народу, рідної мови, літератури, особливо фольклору. Прагнучи розвивати у дітей поряд з інтелектуальною почуттєво-емоційну сферу К. Ушинський вказував: «У всякій науці більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати наставник» [20]. Педагог вважав, що розвивати художньо-естетичне почуття слід не лише на основі змісту, а й форми проведення занять.

Відомий український вчений, педагог, психолог, професор Г. Ващенко, визначаючи завдання гармонійного виховання української молоді, вказував, що школа має виробити у дітей здоровий смак щодо творів мистецтва. Для цього, на думку педагога, необхідними є знання з історії писемності, образотворчого мистецтва, скульптури, музики, архітектури. Г. Ващенко зазначав: «У галузі мистецького виховання мусить перше місце займати виховання смаку і розуміння свого рідного мистецтва, тим більше, що в цій галузі Україна має значні досягнення» [2]. Школа, на думку науковця, повинна розвивати творчі, мистецькі здібності, оскільки серед учнів є багато талановитих особистостей, які за умови правильного виховання можуть дати Україні нові прекрасні твори в галузі літератури, музики або образотворчого мистецтва.

Найголовнішою якістю педагогічної культури вважав відчуття духовного світу дитини, здатність приділяти йому увагу і віддавати духовні сили кожному В. Сухомлинський. Він цінував емоційність людської природи, вмів сприймати естетичне у всіх проявах життя і вчив цьому дітей, особливу роль відводив мистецтву. «В художньо-естетичному вихованні важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного. Для мене головною була настанова на виховання здатності емоційно ставитися до краси і потреби у враженнях естетичного характеру. Важливу мету всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила людину

жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій» [18]. Педагог вважав, що справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина пізнає красу для себе, живе у цій красі, прагне до неї. Так, однією зі сходинок у процесі художньо-естетичного виховання дитини є, за словами В. Сухомлинського, музика. Вона стає осягненням мови почуттів, для читання якого першими і найяскравішими сторінками є народна пісня. Дослідник вважав, що почуття величі та краси людини викличуть і твори образотворчого мистецтва. Важливим засобом емоційно-естетичного впливу на особистість є процес розглядання картин. Цінними є поради педагога щодо поєднання поетичного, музичного та образотворчого мистецтв.

На думку В.О. Сухомлинського, дуже важливо, щоб дитина мала духовне життя, моральні цінності: «Дитину треба вчити і вчити, адже вона живе не в пустелі, а серед людей, кожний її крок врешті-решт відбивається на ближньому, кожне її слово відгукується в душі іншої людини, але як відгукнеться залежить від неї» [18].

Не можна не погодитись з думкою С. Безклубенка, що «кінцева мета естетичного виховання – гармонійна особистість, всебічно розвинута людина, освічена, прогресивна, високоморальна, що володіє умінням працювати, бажанням творити добро, що розуміє красу життя і красу мистецтва» [1]. Ця мета також відбиває особливість естетичного виховання як частини всього процесу виховання. Художньо-естетичне виховання повинно виробляти і вдосконалювати у дитини спроможність сприймати прекрасне у мистецтві і житті, правильно розуміти і оцінювати його [1].

Значна роль у розробці питань формування естетичних почуттів належить М. Князевій. На її думку, якщо діти виховуються в душі чутливості до всього прекрасного в житті, якщо вони збагачуються різнобічними враженнями, захоплюються різними видами художньої діяльності, то їхні спеціальні здібності розвиваються успішно і плідно. Художні враження залишаються в дитячій пам'яті надовго, іноді на все життя [9].

В 60–80 роках ХХ століття філософами, естетиками, педагогами, психологами, мистецтвознавцями активно розроблялись загальні питання теорії художньо-естетичного виховання (Б. Теплов [19], І. Зязюн [7], Д. Джола, А. Щербо [6]), питання естетичного виховання засобами дійсності і різних видів мистецтва (Д. Кобалевський [10], Б. Неменський [13], В. Сухомлинський [17], О. Рудницька [15]), питання специфіки естетичного виховання молоді на різних вікових рівнях (К.В. Гавриловець [5], М.А. Верб [3]). Ці напрацювання є основою і сьогоднішніх концепцій художньо-естетичного виховання.

Висновки. Проаналізувавши становлення художньо-естетичного виховання можна сказати, що це поняття розроблялось ще з античних часів і досі не втратило своєї актуальності. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними процесами, які відбуваються в соціально-економічній, культурно-творчій та освітньо-виховній сфері. У зв'язку з демократизацією суспільних відносин та посиленням ролі і відповідальності кожної особистості суттєво змінюються пріоритети і функції освітньо-виховної практики. Вони пов'язані із забезпечення індивідуалізації особистості, створенням необхідних умов для її творчої самоорганізації.

Естетичне виховання є важливою складовою духовного формування особистості. Його роль полягає в тому, щоб на матеріалі естетичних та художніх цінностей розвиваються почуття прекрасного, уміння сприймати і розуміти красу предметів і явищ дійсності, стимулювати прагнення людини діяти за законами краси у сфері праці, навчання, відпочинку та творчості. особливо відчутним є вплив естетичних чинників у період становлення особистості, набуття нею необхідного соціального досвіду взаємодії з іншими людьми, пізнання цінностей художньої літератури і мистецтва, вияву творчого потенціалу.

Література

1. Безклубенко С.Д. Фундаментальні категорії сучасної естетики // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Альманах // Зб. наук. праць / Відп. ред.: М.М. Бровко; О.Г. Шутов. К.: Знання, 2000. 129 с.
2. Ващенко Г. Твори: У 5 т. Т. 1: Виховний ідеал. Полтава. 1994. 347 с.
3. Верб М.А. Эстетические потребности и духовное развитие личности. В помощь лектору. Ленинград. Знання, 1981. 36с.
4. Виховання національної культури молоді засобами хореографії у педагогічній спадщині В.М. Верховинця. // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В.Верховинця. З бібліотеки наукових праць. Полтава, 1999. 310с
5. Гавриловець К.В., Казимирская И.И. Нравственно-эстетическое воспитание школьников: Книга для учителя. Минск: Народна асвета, 1988. 128с.
6. Джола Д.М., Щербо А.Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. С. 17
7. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. К.: Вища школа, 1976. 174 с.
8. Кант И. Критика способности суждения. М.: Искусство, 1994. (перевод с немецкого). С. 132,
9. Князева М.М., Осокин Ю.В. Эстетическое как социальный феномен // Философия. М: Смысл, 1998. 187 с.
10. Кобалевський Д.Б., Абдунін Є.Б. Музыка в навчальних класах. Москва: Просвіта, 1985. 134с.
11. Леся Українка про мистецтво / упор. О. Бабишкін. К.: Мистецтво, 1966. 299 с.
12. Машенко М.М. Джерела гармонійної краси. Музыка і живопис на уроках української радянської літератури. К.: Радянська школа, 1978. 104 с.
13. Неменський Б.М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания: кн.. для учителя. М.: Просвещение, 1987. 255 с.
14. Педагогическое наследие: Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци [сост. В. М. Кларин, А.Н. Джурицкий]. М.: Педагогика, 1987. С. 413
15. Рудницька О.П. Емоційні та раціональні процеси художнього сприйняття.// В кн. Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: наук.-метод. зб. Харків, 1996. 380 с.
16. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
17. Сухомлинский В.А. О воспитании / сост. С. Соловейчик. М.: Политиздат, 1988. 270с.
18. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. К.: Рад. школа, 1977. Т.3.
19. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. М.: АПН РСФСР, 1961. 536 с.
20. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. К.: Радянська школа, 1983. Т. 1. 488 с.
21. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л.Ф. Ильичева, П.Н. Федосеева, С.М. Ковалева. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
22. Франко І.Я. Зібрання творів: у 50-ти тт. К.: Наукова думка, 1984. Т.42. 598 с.
23. Юм Д. Трактат про людську природу: спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі / за ред. Е. К. Моснера. К.: Всесвіт, 2003. 552 с.